

УДК 159.954.2 П.Тронько

Марія Дмитрієнко, Ярослава Верменич

ЩИРЕ СЛОВО ПРО АКАДЕМІКА ПЕТРА ТИМОФІЙОВИЧА ТРОНЬКА.

Штрихи до портрета видатної особи.

Дожити до поважних літ і зберегти працездатність та оптимістичне бачення світу – про це мріє кожен. Але плідно працювати у такому віці на високих громадських і наукових посадах дано тільки одиницям – щасливцям. Наш старший глибоко шанований у науковому світі колега – Петро Тимофійович Тронько – постать унікальна. Він побачив світ ще у часи Російської імперії, був вихованцем, а згодом став лідером комсомолу, пройшовши всі шаблі молодіжної кар’єри. Ми знаємо його партпрацівником високого рангу, заступником Голови Ради Міністрів УРСР і радником Президента незалежної України. Він написав десятки книг, був причетний до заснування численних музеїв, гаряче взявся за відродження з небуття храмів. Його величезній енергії може позаздрити будь-хто з тих, хто за віком міг би бути його онуком чи навіть правнуком. Творча невтомність, високий професіоналізм, виняткова порядність у стосунках з людьми, дивовижна здатність згуртовувати навколо себе ентузіастів своєї справи – саме у цьому криється розгадка феномену ТРОНЬКА. Нам не доводилося зустрічати людини – історика, краєзнавця, музейного працівника, діяча культури, яка б при згаді його прізвища обов’язково називали якусь справу, важливий захід, до рішення яких був причетний наш Петро Тимофійович. Тому пишучи ці рядки, хоч у такий спосіб висловлюємо йому свою любов, щиру вдячність за допомогу, за все те, що зроблено ним для людей, особливо вчених, які мають щастя працювати з ним, вчитися бути патріотами своєї держави, завжди відчувати пульс епохи і свою відповідальність перед нею.

Біографія П.Т.Тронька відома багатьом, бо вона увійшла до численних енциклопедичних видань, довідників «Хто є хто в Україні» тощо. Та дозволимо ще раз звернутися до неї в рік визначного ювілею, щоб молоде покоління істориків цілком могло ознайомитися з віхами життя людини з чистою совістю, вченого, якому вдалося подолати десятиліття й залишитися нашим сучасником.

Народився Петро Тронько 12 липня 1915 р. у простій селянській сім'ї у с. Заброди Богодухівського повіту на Харківщині. З дитинства довелося йому пізнати всі труднощі життя. 1920 р. від тифу помер батько і, як старший в сім'ї, Петро рано почав працювати. Наприкінці 1932 р. він став робітником на шахті в м. Дзержинську у Донбасі. Після закінчення учительських курсів працював вчителем суспільствознавства та української мови у неповній сільській школі с. Кленового Богодухівського району. Невдовзі помітивши його старання, Петра Тимофійовича призначили помічником директора Лебединської школи сільськогосподарського учнівства (Харківська область).

Як і його однолітки, він у зазначений термін був призваний до армії. Військову службу проходив у Краснодарському краї у школі морських льотчиків м. Єйська. Відслужившись повернувся до Лебедина, де був призначений директором місцевого дитячого будинку. Вже тоді, як згадують його співробітники, Петро Тронько проявив у своєму характері рису, яку можна коротко окреслити, як щире ставлення до людини.

Рано проявив себе П.Тронько на громадській роботі. Ще в с. Кленовому він обирався депутатом сільської Ради, делегатом районного з'їзду Рад Богодухівщини, секретарем сільської та заводської комсомольської організації. Багато людей висловлюють йому слова шани і подяки за допомогу односельцям у голодному 1933-му.

Маючи неабиякі організаторські здібності, з 1937 р. Петро Тронько – перейшов на комсомольську роботу. Працював в апараті Лебединського районного комітету комсомолу, спочатку завідуючим відділом, а потім став першим секретарем. Був

він секретарем Сумського, а потім обраний першим секретарем Станіславського обкомів ЛКСМУ.

Не без гордощів згадує Петро Тимофійович часи, коли йому довелося брати участь у роботі Народних Зборів Західної України як депутат від Назовізівського округу (Надвірнянський повіт Станіславського воєводства). Його спогади про ті часи ми слухали затамувавши подих. Адже перед нами була людина з легенди – часу возз'єднання українських земель в єдину велику державу.

З перших днів Великої Вітчизняної війни Петро Тронько пішов на фронт у діючу армію. У складі військ Південно-Західного, Сталінградського, Південного та 4-го Українського фронтів пройшов важкими дорогами війни, тобто на власні очі побачив знак лихоліття. Він брав участь в обороні Києва і Сталінграда, визволенні Ростова-на Дону, Донбасу. Під час бойових дій був двічі контужений.

За мужність і героїзм, виявлені у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, майор авіації П.Т.Тронько був нагороджений високими урядовими нагородами: орденом Вітчизняної війни I ступеня, Богдана Хмельницького III ступеня, Червоної Зірки, медалями «За бойові заслуги», «За оборону Києва», «За оборону Сталінграда» та ін.

Відкликаний з діючої армії в жовтні 1943 р., Петро Тронько був затверджений першим секретарем Київського обласного та одночасно міського комітетів комсомолу. До Києва він увійшов разом з першими підрозділами Червоної Армії та прибулими туди маршалом Г.Жуковим, М.Хрущовим, О.Довженком, М.Бажаном, Ю.Яновським, М.Костенком 6 листопада 1943 р. В зруйнованому Києві на молодіжному мітингу, де виступив Петро Тимофійович, було прийнято рішення про шефство молоді столиці над відбудовою Хрещатика, міст і сіл Київщини. Саме в ході відбудовних робіт шліфувався, набирав досвіду молодий керівник молоді, його організаційний талант комсомольського ватажка визнавали всі, хто з ним спілкувався. Зростав авторитет Петра Тронька, що завжди був у центрі подій, ініці-

ював багато корисних починань, вмів запалити словом молодь, покликати до великих звершень.

На установчій конференції Всесвітньої федерації демократичної молоді в Лондоні, що проходила 1945 р. П.Тронька обрала членом виконкому Всесвітньої федерації демократичної молоді. З 1946 р. визнаний ватажок став другим секретарем ЦК ЛКСМУ.

Після закінчення Київського державного університету у 1948 р. П.Т.Тронька зарахували до аспірантури Академії суспільних наук при ЦК ВКП(б). А через три роки захистив він успішно кандидатську дисертацію на тему «Комсомольське підпілля Радянської України в боротьбі проти гітлерівських загартників в роки Великої Вітчизняної війни». Він писав про те, чому був свідком, оприлюднював документи про героїзм молоді України. Адже то був час збору всіх матеріалів про комсомольське підпілля, про яке тоді знали одиниці. Тема війни відтоді стала однією з провідних у творчості молодого вченого. Вона і сьогодні в полі інтересів академіка Тронька.

Повернувшись до Києва у 1951 р., Тронько очолив відділ науки й вузів Київського обкому партії. С 1952 по 1960 рр. працював секретарем Київського обкому КП(б)У. В архіві одного з авторів цієї статті збереглася довідка про відрядження до київської області з метою проведення агітаційних заходів на честь річниці Радянської Армії, підписана секретарем Київського обкому КП(б)У П.Троньком. Тож професор М.Дмитрієнко гордиться з того, що знайома з Петром Тимофійовичем майже п'ятдесят років і спілкування з ним не позначено довгими перервами.

У 1960 – 1961 рр. Тронька призначили завідуючим відділом пропаганди та агітації ЦК компартії України. У 1952 – 1953 рр. він читав курси лекцій в Київському державному університеті ім. Т.Г.Шевченка.

Сьогодні вже навіть шкільні підручники зафіксували, що то були за складні, сповнені випадковостей і великих колізій у владних верхах часи. Всі чиновники високого рангу підля-

гали безпосередньо УК партії, без благословіння якого ні про який кар'єрний рух не могло йти мови. Але те, що стосується П.Т.Тронька, можна сказати, було закономірністю. Завжди чесна у вчинках, порядна у відносинах з колегами людина, що не жалкувала часу на вирішення болючих питань, які стосувалися навіть однієї людини, П.Т.Тронько став широко знаний в республіці як особа з великим кругозором, освічена і все розуміюча. Тому, коли постало питання нового заступника голови Ради Міністрів, однозначно вибір впав на Тронька.

З березня 1961 р. П.Т.Тронька призначено заступником Голови Ради Міністрів УРСР. Перебуваючи 17 років на цьому відповідальному державному посту, він займався питаннями культури, освіти, охорони здоров'я. У полі його пильної уваги постійно перебували народна самодіяльна творчість, охорона історико-культурної спадщини. Надовго запам'яталися українському народові заходи по відзначенню визначних ювілейних дат, пов'язаних з іменами Т.Шевченка, Л.Українки, І.Франка, Г.Сковороди. В 1965 р. П.Тронько очолював урядову делегацію УРСР на XX сесії Генеральної Асамблеї у Нью-Йорку, був керівником делегації на днях культури України в Чехословаччині, на міжнародній виставці «ЕКСПО-67» у Монреалі.

Роботу на всіх ділянках, особливо у державних органах П.Тронько вдало поєднував з науковою діяльністю. У 1968 р. він захистив докторську дисертацію на тему – «Український народ у боротьбі проти гітлерівських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни». Тоді ж вийшли друком ряд його монографій – «Безсмертя юних», «В боях за Вітчизну», «Подвиг твоїх батьків» та ін. Був автором, керівником, членом редколегії кількох фундаментальних праць («Історія Української РСР». У 8-и 10-и ;»Історія Києва»; «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.» у 3-х та ін.).

Та, як би високо не оцінювали сьогодні наукову працю та науково-організаційну діяльність П.Тронька, головним його дітищем стало унікальне 26-и томне видання «Історія міст і сіл Української РСР». Колосальна, безпрецедентна за своїм заду-

мум розмахом, масштабністю робота (загальний обсяг праці – понад 2360 авторських аркушів; вміщено 10160 статей та довідок, 9000 ілюстрацій), в роботі яка брали участь понад 100 тис. чоловік, була проведена в рекордний термін – за неповні 12 років. Вона започаткувала новий напрям у вітчизняній історіографії, стала могутнім стимулом розвитку краєзнавчого руху в Україні, стимулювала роботу у галузі пам'яткоохорони.

За оцінкою академіків Євгена Жукова та Бориса Рибаківа, знаних у світі істориків, це видання:...»вийшло за рамки традиційного краєзнавства, синтезувало здобутки професійних істориків і результати збирання історичного матеріалу, проведеного представниками місцевої громадськості на добровільних началах». Великий досвід творчої праці тисяч науковців, краєзнавців, викладачів вузів і шкіл, архівістів, бібліотекознавців та ін. фахівців над унікальним багатоплановим виданням вивело Україну в авангард краєзнавчої роботи на теренах СРСР. Логічним було те, що узагальнений досвід головою Головної редакційної колегії видання П.Трощинським став основою в монографії «Летопись дружбы и братства».

Значення праці вийшло далеко за межі України, стимулювало відповідні пошуки в інших республіках СРСР. Бюро відділення історії АН СРСР у лютому 1974 р. прийняло спеціальну, досі немаючу прецедентну постанову «Про досвід підготовки і видання «Історії міст і сіл Української РСР» в 26 томах», якою рекомендувало усім історичним закладам академій наук союзних та автономних республік «використати науково-організаційні принципи і методику роботи головної редколегії і авторського колективу цього видання».

Об'єднання зусиль 100-тисячного авторського колективу, в якому були представлені як фахівці з професорськими дипломами, так і сільські вчителі, само по собі було завданням величезної складності. Свою «біографію» у цьому виданні мають не тільки міста і села, але й великі адміністративно-територіальні одиниці – області та райони. Широке громадське обговорення томів в процесі роботи над ними, а потім і після видання дало

змогу виявити малодосліджені сюжети, стимулювало науковий пошук у галузі містознавства і пам'яткознавства. З виходом у світ цієї унікальної праці Україна засвідчила високий фаховий рівень своєї регіоналістики і встановила своєрідний рекорд: жодна з союзних республік видати щось подібне так і не спромоглася. У 1976 р. це капітальне видання і його керівник були удостоєні Державної премії СРСР.

Закономірним стало і те, що у 1978 р. П.Тронька обрано академіком і віце-президентом Академії наук України. З цього часу він повністю зосередився на роботі в Академії наук. Діапазон його наукових інтересів значно розширився, але в їх фокусі завжди залишалися проблеми історичного краєзнавства та пропаганди історико-культурної спадщини.

Для узагальнення і поширення досвіду підготовки, написання та видання «Історії міст і сіл Української РСР», подальшого розвитку історичного краєзнавства, розробки його теоретичних та методологічних аспектів, був у нашому інституті створений науковий підрозділ – Відділ історико-краєзнавчих досліджень на базі структурної групи Історії міст і сіл у відповідності з постановою Президії АН України від 2 березня 1979 р. «Про розвиток історико-краєзнавчих досліджень в Інституті історії АН УРСР». Очолив його академік НАН України Петро Тимофійович Тронько.

На етапі становлення відділу велася робота по перевиданню «Історії міст і сіл Українською РСР» російською мовою; адже московські колеги та науковці з республік СРСР хотіли мати під рукою «посібник» для написання подібної праці. Велика увага при виданні приділялася не механічному перекладу тексту, а творчому переосмисленню, доопрацюванню, доповненню тих частин, до яких відносилися зауваження критики. Таким чином були перевидані томи по Києву, Харківській, Одеській, Запорізькій, Донецькій, Чернігівській, Закарпатській, Дніпропетровській, Сумській, Львівській, Кримській, Миколаївській, Ворошиловоградській областях.

Чільне місце в роботі відділу, очоленому академіком Троньком

займала проблематика вивчення історії промислових та сільськогосподарських підприємств. Зокрема науковці відділу провели дослідження документів з історії київського заводу «Арсенал». Унікальні матеріали, виявлені в архівах Російської Федерації, України, спогади ветеранів виробництва дозволили підготувати фундаментальну наукову працю, в якій розкриваються всі основні віхи історії одного з найстаріших підприємств України, показано працю людей, дякуючи якій завод став флагманом серед подібних підприємств СРСР.

Школою відпрацювання методологічних, теоретичних, методичних проблем краєзнавства, відповідного категоріально-понятійного апарату стала робота над не менш масштабною та багатoproфільною працею – «Зводом пам'яток історії та культури України». Одним з пріоритетних наукових напрямків відділу тоді визначено розробку проблем пам'яткознавства, охорони історико-культурної спадщини. В зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує підготовка спільно з Міністерством культури України та Товариством охорони пам'ятників історії та культури каталога-довідника «Пам'ятники історії та культури Української РСР», який вмістив докладні відомості про всі найцінніші пам'ятки історії, археології, архітектури, монументального мистецтва, що перебували на території республіки.

За ініціативою і безпосередньою участю П.Тронька в Україні розгорталася робота по спорудженню численних музейних закладів, серед яких унікальними можна вважати музеї народної архітектури і побуту в Києві, українського козацтва на о. Хортиця в Запоріжжі, «Музею Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.» та ін. У 1982 р. П.Т.Тронько очолив наукову раду «Історичне краєзнавство в Українській РСР», яка і зайнялася науковою апробацією історико-краєзнавчих досліджень та координацією роботи в цій галузі, що незабаром дало свої відчутні результати.

На початку 90-х рр., коли Україна здобула незалежність, основними напрямками науково-організаційної діяльності відділу стала розробка регіональних проблем історії України, осмис-

лення питань теорії і практики історичного краєзнавства, з'ясування його ролі у формуванні національної самосвідомості українського народу. Ці проблеми об'єднували силу-силенну тем, які досі через ідеологічний партдиктат визнавали не вартими уваги, «архаїкою», чи навіть «непотребом». Це зараз легко говорити про обов'язок вчених керуватися правдою фактів у своїх дослідженнях та висновках. А тоді зась було порушити список «актуальних тем», напрямків досліджень, що визначалися партійними ідеологами. Про плюралізм думок говорили тільки серед довірених людей.

Іншим важливим напрямком діяльності відділу, обумовленим постановами вищих органів державної влади та управління, є здійснення науково-методичного забезпечення та організаційного керівництва підготовкою багатотомної серії книг «Реабілітовані історією». Це видання покликане глибоко і всебічно з'ясувати витоки та шляхи формування тоталітарної системи, її негативні наслідки для суспільства, повернути українському народові незаслужено, примусово забуті імена його державних діячів, майстрів культури, вчених, увічнити пам'ять сотень тисяч наших співвітчизників, які стали жертвами політичних репресій. Ця масштабна робота супроводилась розробкою нових документальних масивів, які раніше були практично недоступні дослідникам, підготовкою нових бібліографічних покажчиків, створенням відповідного «банку даних». З 1992 р. П.Тронько очолює також Головну редакційну колегію багатотомної серії книг «Реабілітовані історією». Сама назва серії зорієнтована на те, щоб вчені ретельно переосмислили ідейно-політичні засади влади, що знищила мільйони людей в ім'я «кроків вперед під керівництвом партії».

Впродовж багатьох років П.Т.Тронька обирали депутатам Верховної Ради УРСР. Дев'ять її скликань він займався питаннями правового забезпечення охорони історико-культурного та мовного середовища. Він брав безпосередню участь у підготовці закону «Про охорону і використання пам'ятників історії і куль-

тури в УРСР» (1978), закону «Про мови в Українській РСР» (1989), численних інших законодавчих актів.

Доклав чимало зусиль П.Тронько для відродження з небуття Всеукраїнської спілки краєзнавців – творчої громадської організації, яка об'єднує активних учасників краєзнавчого руху, що ведуть цілеспрямовану дослідницьку, пошукову і культурно-просвітницьку роботу з краєзнавства. На Першому (установчому) з'їзді в 1990 р. П.Тронька обрано її головою. Учасники з'їзду прийняли звернення «До всіх, хто закоханий в рідний край, хто шанує його минуле і вірить в його майбутнє».

Серед головних завдань ВСК, визначених її статутом – відродження духовності та історичної пам'яті українського народу, відновлення кращих традицій українського краєзнавства, дослідження минулого і сучасного регіонів України, її міст і сіл, збереження пам'яток матеріальної та духовної культури, участь у пошуку та поверненні в Україну пам'яток, що знаходяться за її межами і становлять національну культурну спадщину, розвиток міжнародних культурних контактів. У 1991 р. клопотанням П.Т.Тронька заснована премія імені Дмитра Яворницького – найвища нагорода ВСК, яка щорічно вручається за вагомий внесок у розвиток українського краєзнавчого руху індивідуальним і колективним членам Спілки, що найбільше відзначилися.

Протягом 1980 – 2004 рр. проведено три з'їзди та одинадцять всеукраїнських краєзнавчих конференцій. Перетворенню краєзнавства у масовий рух багато у чому сприяла робота П.Т.Тронька на посаді редактора журналів «Пам'ятки України», «Краєзнавство». Невтомний, завжди привітний, він своєю натхненною працею слугує всім краєзнавцям за приклад людини, відданої справі – все знати про рідний край. У нього відсутній поділ на «малі» і «значущі» теми. До скарбниці краєзнавства мусить потрапити все унікальне, особливе, що є в Україні, в усіх її регіонах, а відтак дати світу уявлення про неповторність української землі, її народу, що створив цивілізацію шляхом передачі з покоління до покоління мови, культури і традицій у всіх її проявах.

Зміцнення міжнародних наукових зв'язків є одним з пріоритетних напрямків роботи П.Т.Тронецького. Він був членом бюро Національного комітету істориків СРСР, головою радянської часті Комісії істориків СРСР – ЧСРСР. Очолюваний ним оргкомітет по підготовці і проведенню IX Міжнародного з'їзду славістів (1983) залучив до участі в форумі майже 2 тис. вчених з 26 країн Європи, Північної Америки, Азії, Австралії. Про ці події можна написати ціле дослідження.

Видатний вчений та визначний громадський діяч, П.Т.Тронецький протягом 22 років на громадських засадах очолював правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Він ініціював прийняття урядового рішення «Про стан і заходи по покращенню охорони пам'яток історії та культури в Києві». Під його керівництвом проводився збір коштів та відбудовчі роботи по відтворенню Золотих воріт. Завдяки його подвижницькій діяльності створено один з найбільших в Європі музейних комплексів під відкритим небом – Музей народної архітектури та побуту України.

В серцях киян, що люблять свій вінценосний Київ, незагоєною раною була втрата двох величних духовних святинь народу, що стали жертвами тоталітарного варварства – Михайлівського монастиря та Успенського собору Києво-Печерської лаври. Мало хто вірив, що колись побачить їх відтвореними. Однак, завдяки наполегливості П.Тронецького та кола його однодумців обидва храми сяють своїми куполами на Дніпровських схилах. Очолюючи Комісію по відтворенню видатних пам'яток при Президентові України і Всеукраїнський фонд відтворення історико-архітектурної спадщини ім. О.Гончара, П.Тронецький ініціював роботу по відбудові ще більш як 50 унікальних пам'яток історії і культури. Завдяки його зусиллям під державною опікою в Україні знаходяться більше 150-и тисяч пам'ятників історії та культури, щорічно відзначається День пам'ятників історії та культури, прийнято Закон про охорону культурного надбання. Він багато прикладає зусилля для того, щоб на о. Хортиця нарешті з'явився Меморіальний комплекс Запорозького козацтва, щоб поба-

чило світ оновлене видання «Історії міст і сіл України», щоб уся краєзнавча діяльність будувалася на новій інформативній базі.

Подвижницька праця П.Тронька впродовж життя відзначена численними державними нагородами, в тому числі орденами Леніна, Жовтневої революції, чотирма орденами Трудового Червоного Прапора, Дружби народів, «За заслуги» III ступеня, «Богдана Хмельницького» II та III ступеня. А у 2000 р. йому присвоєно високе почесне звання Героя України. Він – Лауреат Державної премії СРСР в галузі науки і техніки (1976 р.)

Напередодні свого ювілею Петро Тимофійович повний сил та творчої енергії. Коло його наукових інтересів і так надзвичайно широке, щоразу збільшується, однак історія Великої Вітчизняної війни займає в ньому пріоритетне місце. Він автор більш як 600 наукових праць. Творчі плани П.Т.Тронька – не мають меж та кордонів, енергія здається невичерпною. Ми постійно бачимо його в колі колег та учнів, багато з яких стали знаними вченими в соціогуманітарній галузі, політичними і громадськими діячами.

Насамкінець ми вибачаємося перед читачами, що далеко неповно висвітлили діяльність Петра Тимофійовича, як державного діяча, його подвижницьку працю для слави України.

А у святкові дні віншування нашого патріарха історичної науки складаємо всі йому нашу глибоку шану, безмежну повагу і любов. Живіть довго, наш дорогий Петре Тимофійовичу! Ми любимо вас!